

LUND UNIVERSITY

Med känsla för det privatas plats i det offentliga rummet

Högdahl, Elisabeth

Published in:

Ikaros - tidskrift om människan och vetenskapen

2020

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Högdahl, E. (2020). Med känsla för det privatas plats i det offentliga rummet. *Ikaros - tidskrift om människan och vetenskapen*, 16(3), 24-27.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Med känsla för det privatas plats i det offentliga rummet

*Helsingborgs stad är med i projektet
Utveckla och bygga plats genom
mänskliga minnen.*

I forsknings- och utvecklingsprojektet

Utveckla och bygga plats genom mänskliga minnen utforskas möjligheten att ta vara på människors minnen i stadsplaneringen och platsutvecklingen. Genom att ta vara på minnena och andra immateriella aspekter kunde platser göras mer unika och personliga samtidigt som dikotomin mellan det personliga och offentliga luckras upp, skriver Elisabeth Högdahl.

Eftersom vi var så många träffades vi på Zorba, de flesta av oss bodde däromkring. Och sedan, längre upp på gatan, öppnade en livsmedelsaffär med produkter från Grekland, konserver och så. Det gjorde att man promenerade på den gatan. Och i och med att man befann sig där föddes de nya känslorna som stod för en fortsättning från Grekland till Sverige. Det gör att dessa minnen om Grekland lever vidare på just Bergsgatan...

Så berättade kaféägaren **Nikos** om Bergsgatan i Malmö någon gång i mitten av 1990-talet. Nikos hade flytt från juntans Grekland i slutet av 1960-talet, och mest av en slump hamnat i Sverige. Som så många andra sökte han efter en plats och ett sammanhang där han kunde känna sig hemma, och kaféet på dåvarande Tempo i centrum blev en samlingsplats för grekerna. De träffades där, drack kaffe och pratade. Så öppnade någon restaurang Zorba på Bergsgatan nära stadsdelen Möllervången. Då det fanns gott om lediga lägenheter i området var det flera vänner som bosatte sig där. Bergsgatan fick en speciell betydelse för honom, den skapade en bro mellan det han lämnat bakom sig och det nya han upplevde i Sverige. Bergsgatan blev också en plats där han kom att uppleva en känsla av Grekland som allra starkast, en plats där gamla minnen väcktes till liv och även kunde fogas in i det nya livet i Sverige. Det blev nästan självklart att öppna ett kafé där.

För den som bara gör ett hastigt besök på Bergsgatan i Malmö kan det vara ganska svårt att se det "grekiska" som Nikos pratade så lyriskt om. Det är en vanlig, fyrfilig stadsgata, med relativt mycket trafik och buller, och det är ganska svårt att identifiera något som skulle kunna upplevas som speciellt "grekiskt". Det Nikos och hans kamrater upplevde var tätt sammankopplat med deras personliga upplevelser av platsen, och detta kopplades också ihop med minnen som skapats någon helt annanstans. De använde platsen för att transformera sig

själva och tillvaron till något nytt – utan att nödvändigtvis tappa bort det förflutna. Den känsla som skapades mellan just dessa människor och just denna plats var ett unikum som inte syntes i den materiella miljön och den var heller inte kollektivt förankrad i någon allmän överenskommelse om hur platsen var beskaffad. Det fanns inga offentliga berättelser som kunde berätta om "grekiska Bergsgatan", inga gatunamn, monument, hemsidor eller turistbroschyrer som legitimerade berättelsen. Berättelsen existerade endast i kraft av de inblandades relation till varandra och till den plats där den förankrades, och Nikos kunde inte känna sig säker på att hans vänner hade upplevt det på exakt samma sätt. Berättelsen var immateriell och ganska privat, fast ändå på något sätt gemensam, samtidigt som den var förankrad i ett ytterst offentligt rum i form av en stadsgata. Detta väcker onekligen intressanta frågor om vad som egentligen kan betraktas som "privat" och "offentligt".

Kartor av mänskliga minnen

Ett gaturum betraktar vi ofta som "offentligt", det är en yta där vem som helst ska kunna röra sig, och gator utgör centrala delar i olika stadsplaneringsvisioner. Att privatisera dem ter sig från ett stadsplaneringsperspektiv problematiskt, de bör vara tillgängliga, öppna och trygga. Vi tänker oss ofta att det privata istället är det som finns innanför eller kanske bakom gatorna, där människor från sin privata bostad kikar ut på det offentliga som finns där utanför. Vi tänker ofta på det privata och offentliga som dikotomier, som motsatser där tydliga gränser markerar vad som är vad. Men så ser det ju inte alls ut i Nikos berättelse.

Berättelsen visar att det skapas privata, immateriella rum i det som definieras som "offentligt", och den visar dessutom hur viktiga minnen och andra immateriella aspekter egentligen är när det gäller upplevelsen av offentliga platser. Den här insikten anknyter till den franske filosofen **Michel de Certeaus** syn på staden som en praktik där det immateriella och det materiella smälter samman. Platser är, för att använda de Certeaus terminologi, bokstavligen hemsökta för de människor som håller dem för viktiga, platser synliggör den egna existensen och blir till påminnelser om sådant som format livet för stadens människor. Ett sådant perspektiv upphäver också den dikotomisering av det privata och det offentliga som vi ofta tar för given.

Nikos berättelse är ett ypperligt exempel på hur en yta som uppfattas som offentlig också upplevs som mycket privat, och där immateriella aspekter till stora delar skapar den upplevda rumslighet som också kan få så stor betydelse i våra liv. Vi socialiseras in i platserna via en mängd olika små händelser, kanske nästan osynliga för omgivningen, och detta får oss att förstå oss själva och andra på olika sätt. Därmed kan en stadsgata ses som ett offentligt rum som hos den enskilde individen också förknippas med ytterst privata aspekter som pekar ut och tydliggör den egna livsberättelsen, och det väcker också frågor om hur gator och offentliga platser ska planeras. De är ju inte bara allmängiltiga.

Berättelserna om platserna kan dessutom vara mycket olika, som platsforskare har jag lyssnat på ett barn som berättat om en parkbänk där hon för sista gången träffade sina morföräldrar innan de blev utvisade från Sverige, och jag har hört "fullgubbar" på samma parkbänkar berätta om vilka som kanske kan ha större rätt att sitta på parkbänken än de själva. Jag har också hört hur människor i apartheidens Sydafrika försökt skapa sig egna ytor och minnen i ett repressivt samhälle där föreställningar om "rasuppdelning" varit en grundläggande stadsplaneringsidé, och jag har sett exempel på hur människor har saknat platser de förvisats från så mycket att de skapat minnesmuseer över dem. Under apartheidens tvångsförflyttades över 60 000 människor från området District Six i Kapstaden, i och med att det

Platser är, för att använda de Certeaus terminologi, bokstavligen hemsökta för de människor som håller dem för viktiga, platser synliggör den egna existensen och blir till påminnelser om sådant som format livet för stadens människor. Ett sådant perspektiv upphäver också den dikotomisering av det privata och det offentliga som vi ofta tar för självklar.

attraktiva och centralt belägna området förklarades som en "white area". När District Six-museet öppnade år 1994 började människor spontant skriva sina namn på en stor karta som placerats på golvet för att visa hur området ursprungligen såg ut. Kanske skrev de i förhoppningen om att hitta forna grannar, men det kunde också bli ett sätt att tydliggöra sin existens på platsen, att platsen faktiskt betytt något och att de var en del av allt detta. För att visa på en plats betydelse räcker det inte med en karta med några gatunamn, det måste finnas människor som knyts samman av gemensamma och privata minnen. Att ta sig tolkningsföreträde till en plats genom att förändra den handlar om maktutövning, och detta kan också skapa känslor av vanmakt hos dem som inte längre har tillgång till sina minnen.

Kartor är därför både märkliga och också mäktiga ting. De används ju rätt sällan på det sätt som gjordes på District Six-museet, snarare används de som ett planeringsverktyg som avprivatiserar det offentliga rummet. Vi använder sällan kartor för att förstå människors minnen eller för att sammanföra dem. Detaljerna i den materiella miljön som vi ofta hänger upp våra minnen på reduceras i planeringsprocesser till kvarterstrukturer, och det bricolage av rörelser, tankar och minnen som starkt bidrar till platsernas karaktär syns ännu mindre.

Ändå har vi en sådan stark förkärlek för just distancerade kartor när vi ska både förklara och utveckla platser. Frågan är vilken betydelse sådana berättelser som Nikos' då får.

Kontrasterna Robert Moses och Jane Jacobs

Att planera och utveckla platser görs hela tiden i stort som smått. Stadsplanering och platsutveckling har genom tiderna byggt på många olika ideal, från det medeltida gyttiga gatunätet som ganska oplanerat växte fram i takt med att staden utvecklades, via barockens monumentalstil över **Hausmann** i Paris på 1800-talet med monumental byggnader, geometriska visioner och raka, breda boulevarder fram till modernismens mest kända arkitekt **Le Corbusier**. Han ville skapa nya sätt att se på arkitektur där raka strama linjer skulle forma det moderna samhället, vilket fått stor betydelse ända in i samtiden. Det mer sentida begreppet *place marketing* visar på att platsutveckling numer ofta blir en del av olika marknadsföringsstrategier som ska bidra till att "sätta platsen på kartan".

Platsutvecklingar har ofta haft en sak gemensamt: en föreställning att platser kan byggas utifrån modeller och universella värden. Denna föreställning krockar inte sällan med människors egna föreställningar om platsen, som grundar sig på personliga erfarenheter. Detta såg arkitektur- och stadsplaneringskritikern **Jane Jacobs** redan under 1960-talet, då hon ledde protester mot den nästan maskinliknande stadsomvandling som framdrevs av den inflytelserike stadsplaneraren **Robert Moses** i New York. Stora delar av Manhattan skulle därmed rivas, i Moses visioner fanns ingen idé om att det gamla och det nya kunde existera sida vid sida. Det gamla måste bort för att framtidens modernistiska stadslandskap skulle kunna skapas, med ett uttalat fågelperspektiv. Jane Jacobs pläderade istället för en stadsplanering som utgick ifrån människornas vardag och behov, där också närheten till de människor som berördes av projektet stod i centrum. Hon förordade småskalighet och människonära utveckling i städerna.

Det är väl inte alltför djärvt att hävda att det idag är få stadsutvecklare som säger sig ha Moses som sitt föredöme när det gäller planering och att det finns rätt många som säger sig vilja utveckla platser utifrån Jacobs perspektiv. Under åren har det också gjorts många försök att involvera människor i platsutvecklingsprojekten. Stadsutvecklare har genom åren rådfrågat invånarna genom olika samråd inför byggprojekt, och det finns också olika modeller som används för att främja dialoger med invånarna. Idag är *co-creation* något av ett buzzword inom platsutvecklingen, och idealet är den engagerade och delaktige medborgaren. Trots de goda föresatserna kan det ändå vara svårt att fastställa vad det är människor ska vara med och bestämma om och vems intressen det är som ska ha företräde i de olika diskussionerna. Kopplingen mellan å ena sidan människors privata och immateriella hemsökelse och å andra sidan de materiella och offentliga förändringar som processen ska landa i kan också vara mycket svår att hitta. För inte kan man väl göra om Bergsgatan till

Grekland på riktigt? Dessutom vill ju ingen ha konflikt och alla vill se goda resultat när man efter samråden återvänder till kartorna på skrivbordet. Helst ska det resultera i något som alla blir nöjda med – både medborgare, politiker, byggherrar och platsmarknadsförare. Och det kan vara mycket svårt att vara privat och offentlig på samma gång.

Att förändra en plats, som alltid är hemsökt av människor och deras minnen, är på det sättet något av ett riskprojekt. Det vi kallar "planerad utveckling" riskerar också att tvätta bort alla de materiella hållpunkter som människor använt för att minnas sig själva och varandra. Det är som tur är mycket sällan som förändringar sker på ett så brutalt sätt som förintelsen av District Six i Kapstaden, och exkludering av människor är ytterst sällan ett uttalat mål för förändringarna. Men risken finns ändå där, och det finns många exempel på stadsomvandlingsprojekt som trots att de betraktats som framgångsrika ändå givit upphov till bitterhet och nostalgiskt tillbakablickande. I staden Helsingborg, där jag ofta är verksam, sörjer många fortfarande några gamla silor som revs till förmån för ett modernt bostadsområde i den norra delen av Helsingborgs hamn. En planerad rivning av den gamla ångfärjestationen skapade nästan ett folkuppror, vilket ledde till att den istället flyttades 100 meter närmare kajkanten och renoverades. Det finns i Sverige ett antal olika facebook-grupper där människor delar bilder och minnen från gamla platser som inte längre finns eller som har förvandlats till oigenkännlighet. Kanske kan man säga att sociala medier idag erbjuder hållpunkter för minnet när människor inte hittar hållpunkter för sina minnen i den offentliga miljön?

Projektet Utveckla och bygga plats genom mänskliga minnen

När en plats förändras radikalt händer också något inuti de människor som relaterar till den, och för att förstå detta måste man också förstå de immateriella värden som finns på platser. Och då måste man se platserna genom människorna när man utvecklar dem. Jane Jacobs borde kanske, i likhet med de Certeau, ha talat mer om människors minnen. Hennes pläderande för ett mer vardagsnära stadsbyggande har resulterat i en mängd nya och mer småskaliga materiella

riktlinjer för hur goda platser skapas, men frågan är om man lyssnar mer på människors berättelser, och därmed också lyssnar på platsen. Kanske är det inte "småskaligheten" som är den väsentliga kärnan i människors förmåga att känna sig hemma och relatera till en förändrad eller nybyggd plats. I alla fall inte enbart.

En plats utan berättelser som kan kopplas till den tappar ju till viss del sin själ, och berättelser som enbart handlar om förlust är inte särskilt uppbyggliga. De offentliga ytorna behöver både de privata och gemensamma minnena för att människor ska känna sig hemma, och frågan är då hur man tar tillvara detta när områden och platser förändras, genom om- och nybyggande. Det här är några av frågorna som vi försöker knyta an till i forsknings- och utvecklingsprojektet *Utveckla och bygga plats genom mänskliga minnen* som finansieras av Formas och drivs från Lunds universitet tillsammans med Helsingborgs stad i samverkan med Järfälla kommun utanför Stockholm.

När en plats förändras radikalt händer också något inuti de människor som relaterar till den, och för att förstå detta måste man också förstå de immateriella värden som finns på platser.

Projektet tog sin början 2017, då en pilotstudie genomfördes i Helsingborgs södra hamn som nu är föremål för stadsutvecklingsprojektet H+. Inom H+ fanns diskussioner om vad som kunde vara "bevarandevärd" utifrån en kulturmiljöaspekt, där betydelsen av platsens förflutna som arbetsplats och färjeläge kunde lyftas fram genom de materiella lämningar som fanns kvar. Men de var inte många. Tillsammans med kommunikatören **Jessica Engvall** från Helsingborgs stad började jag istället intressera mig för de immateriella aspekter som ingen pratade om. Vi undersökte hur hamnen gestaltade sig framför allt genom minnena från dem som arbetat och rört sig där genom åren.

I berättelserna om hamnen framträdde en mångfacetterad plats präglad av människors gemensamma och skilda erfarenheter och minnen, berättelser som också bidrog med nya dimensioner till de materiella lämningarna. Den varvskran som skulle vara kvar i det nya området fick fler nyanser när det uppdagades att kranföraren **Gullberg** suttit där år ut och år in, ofta mumsandes på en ring rå falukorv. Kranen kom till liv och plötsligt visste ju alla vad den betydde. Genom människors berättelser om sig själva och om varandra fick hamnen en själ som var specifik och unik för just detta område. Men hur gör man om sådant till stadsplanering? Hur ser en sådan karta ut?

Minnesplaneringsmetoder

Forskningsprojektet som nu pågår har som syfte att skapa en verktyglåda som visar olika sätt att hitta, förstå och översätta människors historia och minnen till en planeringspraktik. Verktyglådan kommer att heta *Minnesplaneringsmetoder* (MPM) och för att utveckla den har aktörer i Helsingborg initierat olika testbäddar där vi tillsammans kan pröva olika arbetsätt och idéer. Just nu testar vi att fästa människors minnen på kartor samtidigt som vi skapar berättelser som tas med i den kommande översiktsplanen i Helsingborg 2021. Ett annat delprojekt handlar om arkitektur och gestaltning där vi undersöker hur människors minnen kan bli utgångspunkt för en arkitekttävling. Vi undersöker hur minnen kan bli en del av fastighetsägares dialoger med hyresgästerna. I Järfälla ska nu berättelser om platsen och dess historia ge inspiration i arbetet med att utveckla Jakobsbergs centrum.

I detta arbete ser vi att den komplexitet som träder fram i människors olika minnen av en plats också kan skapa möjligheter att på ett mer kreativt sätt ge upphov till en personlig och mer unik plats. Kanske ska man inte vara så rädd att låta det privata minnet ta plats i det offentliga. Det handlar inte om att nostalgiskt återuppbygga det förflutna i materiell mening, utan om att skapa platser där sådant som betydde något för människor kan tas med in i framtiden. Det handlar om att visa på hur det som betydde något för människor också kan betyda något för och bygga broar till den framtida staden, hur det kan inspirera till nya miljöer. När

projektet *Utveckla och bygga plats genom mänskliga minnen* slutförs i oktober 2021 har vi förhoppningsvis en verktyglåda som kan användas för att utveckla platser som inte bara blir unika utan också skapar utrymme för människor att känna igen sig, platser där det inte finns självklara dikotomier mellan det "privata" och det "offentliga". Kanske är det som 14-åriga **Rushni** förklarade när hon skulle berätta om vad en gata i hennes bostadsområde i södra Woodstock utanför Kapstadens centrum betydde för henne: *I used to walk here every day*. Sådant ger onekligen perspektiv på en plats. Dessutom en hel del betydelsefulla och även användbara minnen.

Fakta om Minnenplaneringsmetoden

Projektet *Utveckla och bygga plats genom mänskliga minnen* är ett forsknings- och utvecklingsprojekt finansierat av det statliga forskningsrådet Formas. Det pågår 2019-2021 och sker i samverkan mellan Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet, och Helsingborgs stad. Även Järfälla kommun är en samverkanspart. Projektledare är Elisabeth Högdahl, fil dr i etnologi, övriga forskare är Ola Thufvesson, fil dr i kulturgeografi och Anja Petersen, fil dr i etnologi och även verksam vid Dunkers kulturhus. Kontaktperson för Helsingborgs stad är Jessica Engvall, enhetschef för samhällskommunikation. Ingela Isaksson, planarkitekt, är kontaktperson för Jakobsbergs centrum och Järfälla kommun.

Elisabeth Högdahl, f 1962, FD i etnologi, lektor vid Institutionen för service management och tjänstvetenskap vid Lunds universitet. Hon disputerade vid etnologiska institutionen år 2003 med avhandlingen Göra gata: Om gränser och kryphål på Möllenvägen och i Kapstaden. I sin avhandling förde hon fram betydelsen av kryphål i stadsmiljöer. Hennes forskningsfält berör främst plats, platsutveckling, normer och inkluderingsfrågor.

